

Σύνοψη του βιβλίου του Anthony Giddens με τίτλο:
Ο Τρίτος Δρόμος: η ανανέωση της Σοσιαλδημοκρατίας
[The Third Way: a renewal of Social Democracy]
Εκδόσεις Polity Press, Σεπτέμβριος 1998.

Πρόλογος

Ο Anthony Giddens - κοινωνιολόγος, διευθυντής της London School of Economics και 'προσωπικός φιλόσοφος' του Tony Blair - εξηγεί στον πρόλογο το λόγο ύπαρξης του βιβλίου ως μια συμβολή στη συζήτηση που διεξάγεται σε πολλές χώρες γύρω από το μέλλον της σοσιαλδημοκρατίας ως διακριτής πολιτικής φιλοσοφίας. Σύμφωνα με το συγγραφέα, η σοσιαλδημοκρατία μπορεί όχι μόνο να επιβιώσει αλλά και να 'προκόψει' μόνο εάν οι σοσιαλδημοκράτες αναθεωρήσουν προηγούμενες ιδέες πιο συστηματικά από ό,τι έως τώρα: 'πρέπει να βρουν έναν τρίτο δρόμο'. Ο Giddens παραδέχεται ότι η έννοια του τρίτου δρόμου από μόνη της δεν έχει ιδιαίτερη σημασία - άλλωστε έχει χρησιμοποιηθεί με διάφορες σημασίες στο παρελθόν. Ο τρίτος δρόμος χρησιμοποιείται στο βιβλίο με την έννοια της σοσιαλδημοκρατικής ανανέωσης, δηλ. ως η τωρινή εκδοχή του περιοδικού αναστοχασμού στον οποίον οι σοσιαλδημοκράτες χρειάστηκε να καταφύγουν αρκετά συχνά τον τελευταίο αιώνα.

Κεφάλαιο 1: Σοσιαλισμός και μετά

Το πρώτο κεφάλαιο αποτελεί μια επισκόπηση του τοπίου στο οποίο βρίσκεται σήμερα η σοσιαλδημοκρατία ως πολιτική φιλοσοφία. Τέλος της ιστορικής εμπειρίας του 'υπαρκτού σοσιαλισμού', αποσύνθεση της μεταπολεμικής συναίνεσης που επέτρεψε στην παραδοσιακή σοσιαλδημοκρατία να κυριαρχήσει, μα και κρίση του νεοφιλελευθερισμού λόγω της έντασης μεταξύ των δύο σχολών σκέψης που συνυπάρχουν στο εσωτερικό του: του συντηρητισμού και του 'ζηλωτισμού της αγοράς'. Σοσιαλδημοκρατικά κόμματα στην ηπειρωτική Ευρώπη συνειδητοποίησαν τη μεγάλη σημασία αυτών των ζητημάτων και προσπάθησαν να δώσουν απαντήσεις.

Η αναγκαιότητα της προγραμματικής αναθεώρησης ενισχύθηκε από μεταβολές στη σύνθεση της απασχόλησης (μείωση του ειδικού βαρους της βιομηχανικής εργατικής τάξης), από την αποδυνάμωση των πολιτικών δεσμών μεταξύ των κοινωνικών τάξεων και των κομμάτων που παραδοσιακά τις εκπροσωπούσαν, αλλά και από αλλαγές στις

αξίες (οι οποίες γίνονταν αισθητές καθώς νεώτερες γενεές έρχονταν στο προσκήνιο). Ο Anthony Giddens αποδίδει μεγάλη σημασία στις τελευταίες, αφού διαπιστώνει μια ‘μεταβαλλόμενη κατανομή αξιών που δεν αντιστοιχεί ούτε σε ταξικές διαχωριστικές γραμμές ούτε στη διάκριση αριστεράς και δεξιάς’. Οι ιστορικές αυτές μεταβολές δεν καταδίκασαν τη σοσιαλδημοκρατία στο περιθώριο, όπως δείχνει η τωρινή κυριαρχία της σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή ήπειρο. Όμως, η σοσιαλδημοκρατία δεν έχει ακόμη καταφέρει να αποκτήσει μια νέα συνεκτική πολιτική ταυτότητα, αφού το μέλλον της ‘σε έναν κόσμο όπου δεν υπάρχουν εναλλακτικές ως προς τον καπιταλισμό λύσεις’ παραμένει αδιευκρίνηστο.

Κεφάλαιο 2: Πέντε διλήμματα

Στο δεύτερο κεφάλαιο ο συγγραφέας αναφέρεται στα ζητήματα που κατά τη γνώμη του επιβάλλουν τον αναπροσανατολισμό της σοσιαλδημοκρατίας προς την κατεύθυνση του τρίτου δρόμου - ‘με την έννοια μιας απόπειρας υπέρβασης τόσο του νεοφιλελευθερισμού όσο και της παλιάς σοσιαλδημοκρατίας’. Τα ζητήματα αυτά είναι η παγκοσμιοποίηση, ο ατομισμός, η διάκριση αριστεράς και δεξιάς, η πολιτική διαμεσολάβηση και η οικολογία.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ενότητα ‘Αριστερά και Δεξιά’, η οποία επί πλέον θα μπορούσε να θεωρηθεί ως κλειδί για την κατανόηση της σκέψης του Giddens και συνέχεια του προβληματισμού που ο συγγραφέας ανέπτυξε σε παλαιότερο βιβλίο του με τίτλο ‘Πέρα από την Αριστερά και τη Δεξιά’. Ο Giddens αφιερώνει τέσσερις σελίδες στο γνωστό έργο του Ιταλού στοχαστή Norberto Bobbio με τίτλο ‘Αριστερά και Δεξιά’, το οποίο χαρακτηρίζει ‘το πιο πολυσυζητημένο βιβλίο των τελευταίων χρόνων στο θέμα αυτό’. Όπως θυμίζει ο Giddens, ο Bobbio (αντίθετα με τον ίδιο) επιμένει ότι οι κατηγορίες Αριστερά και Δεξιά εξακολουθούν να ασκούν επιρροή επειδή η διαλεκτική της πολιτικής εξ ορισμού βασίζεται στην αντιπαλότητα. Αν και το περιεχόμενο των δύο εννοιών μεταβάλλεται στο χρόνο, η ίδια η διάκριση επιβιώνει, αφού ‘τίποτε δεν μπορεί να είναι ταυτόχρονα στα δεξιά και στα αριστερά’.

Η ανάλυση του Bobbio δεν θεωρεί τη διάκριση Αριστεράς - Δεξιάς ως απλό ζήτημα ‘πολικότητας’. Το μείζον κριτήριο - το οποίο συνεχώς επανεμφανίζεται ως ειδοποιός διαφορά μεταξύ των πολιτικών δυνάμεων - είναι αυτό της ισότητας: ενώ η αριστερά ζητά μεγαλύτερη ισότητα, η δεξιά βλέπει την κοινωνία ως αναπόφευκτα ιεραρχική. Ο

Giddens αναγνωρίζει ότι ο Bobbio έχει δίκιο ως προς το ότι η διάκριση Αριστεράς και Δεξιάς δεν πρόκειται να εξαφανιστεί και ως προς την κομβική θέση της ισότητας: 'Αν και μπορεί να ερμηνευθεί με αρκετά διαφορετικούς τρόπους, η ιδέα της ισότητας ή κοινωνικής δικαιοσύνης είναι θεμελιώδης για την οπτική της αριστεράς'.

Ωστόσο, ισχυρίζεται ο Giddens, η θέση του Bobbio - ότι βρισκόμαστε σε μια περίοδο μετάβασης προς μια νέα ισορροπία όπου η διάκριση Αριστεράς και Δεξιάς θα έχει και πάλι αποκατασταθεί πλήρως - παραβλέπει τον 'ποιοτικό' χαρακτήρα της αλλαγής στο περιεχόμενο των δύο εννοιών. Η διάκριση δεν καλύπτει πια τόσο μεγάλο μέρος του πολιτικού πεδίου όσο στο παρελθόν, αφήνοντας έδαφος - όπως ο συγγραφέας εξηγεί στη συνέχεια - σε ένα νέο 'ριζοσπαστικό κέντρο': "Η μαρξιστική αριστερά επεδίωκε ανατροπή του καπιταλισμού και αντικατάστασή του με ένα διαφορετικό σύστημα. Οι σοσιαλδημοκράτες πίστευαν ότι ο καπιταλισμός μπορεί και πρέπει να τροποποιηθεί βαθμιαία έτσι ώστε να χάσει πολλά από τα βασικά χαρακτηριστικά του. Κανείς πια δεν έχει λύσεις εναλλακτικές ως προς τον καπιταλισμό - οι διαμάχες που απομένουν αφορούν την έκταση και τον τρόπο διακυβέρνησης και ρύθμισης του καπιταλισμού. Οι διαμάχες αυτές είναι σημαντικές, αλλά υπολείπονται σημαντικά των θεμελιωδών διαφωνιών του παρελθόντος".

Σύμφωνα με τον Giddens, νέα ζητήματα και προοπτικές εμφανίζονται τα οποία δεν χωρούν στη διάκριση Αριστεράς και Δεξιάς: οικολογία, οικογένεια, εργασία, ατομική και πολιτιστική ταυτότητα, Ευρώπη. Για το λόγο αυτό η σοσιαλδημοκρατία πρέπει να στραφεί προς το 'ριζοσπαστικό κέντρο'. Κατά συνέπεια, ο όρος 'κεντροαριστερά' δεν ταυτίζεται με τον όρο 'μετριοπαθής αριστερά'. Το κέντρο δεν πρέπει να θεωρείται ως κενό περιεχομένου, αλλά ως δυνητικός σύμμαχος της σοσιαλδημοκρατίας - πολιτικός χώρος στον οποίον εκδηλώνονται 'μεταϋλικές' πολιτικές ευαισθησίες γύρω από την οικολογία και την ποικιλότητα των τρόπων ζωής. Ο γενικός στόχος της πολιτικής του τρίτου δρόμου είναι να βοηθήσει τους πολίτες να χαράξουν το δρόμο τους μέσα από τις μεγάλες επαναστάσεις του καιρού μας: την παγκοσμιοποίηση, το μετασχηματισμό της προσωπικής ζωής και τη σχέση μας με τη φύση. Το σύνθημα της νέας πολιτικής είναι: 'όχι δικαιώματα χωρίς υποχρεώσεις'. Η παλιά σοσιαλδημοκρατία, γράφει ο Giddens, έτεινε να θεωρεί τα κοινωνικά δικαιώματα ως άνευ όρων απαιτήσεις των πολιτών από το κράτος. Όμως, η επέκταση του ατομισμού πρέπει να συνοδεύεται από μια επέκταση των υποχρεώσεων του ατόμου: τα επιδόματα ανεργίας πρέπει να συνδέονται με την υποχρέωση του ατόμου να ψάχνει για δουλειά. Όπως εξηγεί ο

Giddens, είναι θέμα αρχής το ‘όχι δικαιώματα χωρίς υποχρεώσεις’ να εφαρμόζεται σε όλους όχι μονάχα σε δικαιούχους παροχών: “Είναι υψίστης σημασίας για τους σοσιαλδημοκράτες να επιμείνουν σε αυτό, επειδή αλλιώς μπορεί να νομιστεί ότι ο κανόνας αφορά μόνο τους φτωχούς και τους έχοντες ανάγκη βοήθειας, όπως ισχυρίζεται η πολιτική δεξιά”.

Κεφάλαιο 3: Κράτος και κοινωνία των πολιτών

Στο τρίτο κεφάλαιο ορίζεται το πρόγραμμα του τρίτου δρόμου. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στον ‘εκδημοκρατισμό της δημοκρατίας’ μέσω της αποκέντρωσης εξουσιών, της διαφάνειας, της διοικητικής αποτελεσματικότητας, της δημιουργίας μηχανισμών άμεσης δημοκρατίας, καθώς και της νέας σύλληψης της κυβέρνησης ως ‘διαχειριστή του κινδύνου’. Η ανανέωση της κοινωνίας των πολιτών είναι το επόμενο θέμα: συνεργασία κυβέρνησης και κοινωνίας των πολιτών, ανανέωση των κοινοτήτων με τοπικές πρωτοβουλίες, ανάμιξη του λεγόμενου ‘τρίτου τομέα’ των συνεργατικών μη κερδοσκοπικών μορφών ανάληψης κοινωνικών και οικονομικών δραστηριοτήτων, προστασία του δημόσιου χώρου σε τοπική κλίμακα, πρόληψη του εγκλήματος από την ίδια την κοινότητα, δημοκρατική οικογένεια – αυτοί είναι οι τίτλοι των θεμάτων που αναπτύσσονται στο τμήμα αυτό.

Κεφάλαιο 4: Το κράτος κοινωνικής επένδυσης

Το τέταρτο κεφάλαιο ξεκινά με τη διαπίστωση της ανάγκης για μια νέα μεικτή οικονομία, η οποία να αντλεί από το δυναμισμό της αγοράς αλλά με γνώμονα το δημόσιο συμφέρον. Ένα από τα χαρακτηριστικά της σύγχρονης οικονομίας είναι και οι υψηλοί δείκτες σχηματισμού και διάλυσης επιχειρήσεων, άρα και η αύξηση της ανασφάλειας και των κοινωνικών κινδύνων. Οι σοσιαλδημοκράτες, γράφει ο Giddens, είναι υποχρεωμένοι να αναθεωρήσουν τη σχέση μεταξύ κινδύνου και ασφάλειας που υποδηλώνεται στο κράτος προνοίας, επανερχόμενος έτσι στο ζήτημα της ισότητας: αν και η ανισότητα εξαρτάται από δομικούς παράγοντες που δύσκολα καταπολεμούνται, οι σοσιαλδημοκράτες δεν πρέπει να αποδεχθούν ότι τα υψηλά επίπεδα ανισότητας είναι αναπόφευκτα, ούτε ότι είναι λειτουργικά για την οικονομική ευημερία. Θα πρέπει βέβαια να αποβάλλουν την παλαιότερη εμμονή με την ανισότητα και να ξανασκεφτούν τι είναι ισότητα. Όμως, η έννοια της

αναδιανομής δεν πρέπει να εξαφανιστεί από το ιδεολογικό οπλοστάσιο της σοσιαλδημοκρατίας, αν και η πρόσφατη έμφαση προς τη ‘αναδιανομή δυνατοτήτων’ και ευκαιριών είναι στη σωστή κατεύθυνση. Ο τρίτος δρόμος ορίζει ως ανισότητα τον κοινωνικό αποκλεισμό, ο οποίος προϋποθέτει μηχανισμούς που αποσπών άτομα και ομάδες από τον κοινωνικό κορμό. Ο συγγραφέας εδώ διευκρινίζει: “Ο αποκλεισμός στην κορυφή όχι μόνο απειλεί το δημόσιο χώρο και την κοινή αλληλεγγύη όσο και ο αποκλεισμός στη βάση, αλλά επίσης συνδέεται με αυτόν αιτιωδώς. Ο περιορισμός του εθελοντικού αποκλεισμού των ελίτ είναι προϋπόθεση για τη δημιουργία μιας πιο συνεκτικής κοινωνίας στη βάση”. Και πιο κάτω: “Σε όρους κοινωνικής αλληλεγγύης, σημαντικά στρώματα είναι όχι μόνο οι νέοι πλούσιοι επιχειρηματίες αλλά και τα μέλη της εύπορης μεσαίας τάξης, αφού αυτοί βρίσκονται πλησιέστερα στις διαχωριστικές γραμμές που απειλούν να αποσυρθούν από το δημόσιο χώρο. Η άνοδος της ποιότητας της δημόσιας εκπαίδευσης, η εξασφάλιση επαρκούς χρηματοδότησης για το σύστημα υγείας, η προαγωγή της δημόσιας ασφάλειας και η καταπολέμηση του εγκλήματος είναι όλα απαραίτητα για το σκοπό αυτό. Για αυτό, η μεταρρύθμιση του κοινωνικού κράτους δεν πρέπει να το μειώσει σε ένα δίχτυ ασφαλείας: μόνο ένα κράτος προνοίας που ωφελεί το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού είναι σε θέση να παράγει μια κοινή ηθική του πολίτη”.

Όσον αφορά τη μεταρρύθμιση του κοινωνικού κράτους με σκοπό την προαγωγή μιας ‘θετικής ευημερίας’, ο Giddens παρατηρεί ότι η προβληματική ιστορία του κράτους προνοίας θα πρέπει να αναγνωριστεί και μέρος της κριτικής που ασκείται σε αυτό από τη δεξιά να γίνει αποδεκτή. “Το κοινωνικό κράτος είναι κατά βάση αντιδημοκρατικό, αφού συνίσταται σε μια ‘από πάνω προς τα κάτω’ διανομή παροχών. Η κινητήρια δύναμη του είναι η προστασία και η φροντίδα, αλλά δεν αφήνει επαρκή χώρο στην προσωπική ελευθερία. Μερικοί θεσμοί του είναι γραφειοκρατικοί, αλλοτριωτικοί και αναποτελεσματικοί. Κάποιες κοινωνικές παροχές ενδέχεται να προκαλούν αρνητικές αντιδράσεις που υπονομεύουν το σκοπό τον οποίο σχεδιάστηκαν για να πετύχουν. Ωστόσο, ο τρίτος δρόμος βλέπει αυτά τα προβλήματα όχι ως σινιάλο για την αποδόμηση του κοινωνικού κράτους μα ως επιχείρημα για την ανοικοδόμησή του”. Η θέση του τρίτου δρόμου είναι ότι η απορρύθμιση δεν αποτελεί απάντηση: η κοινωνική δαπάνη πρέπει να παραμείνει σε Ευρωπαϊκά επίπεδα και όχι να μειωθεί σε αυτά των Η.Π.Α., αλλά θα πρέπει να στραφεί προς τις επενδύσεις σε ανθρώπινο κεφάλαιο αντί να επιμένει στην παροχή εισοδηματικών ενισχύσεων.

Κεφάλαιο 5: Στην εποχή της παγκοσμιότητας

Το πέμπτο κεφάλαιο αναφέρεται στην 'εξωτερική πολιτική' της ανανεωμένης σοσιαλδημοκρατίας. Η νεοφιλελεύθερη απάντηση για την αντιμετώπιση της Ασιατικής κρίσης, γράφει ο συγγραφέας, δηλ. η περαιτέρω απελευθέρωση των κεφαλαιαγορών, είναι συνταγή για ακόμη μεγαλύτερη αναστάτωση αφού αγνοεί το κοινωνικό και οικονομικό κόστος των κρίσεων. Η ρύθμιση των κεφαλαιαγορών θα πρέπει να στοχεύει μεταξύ άλλων και στην καταπολέμηση της κερδοσκοπίας. Η σταθερότητα στις νομισματικές ισοτιμίες εμποδίζει την κερδοσκοπία πάνω στις μελλοντικές κινήσεις των ισοτιμιών μεταξύ των κυριοτέρων νομισμάτων. Αν και η θεσμοθέτηση του 'Ευρώ' συμβάλλει στην κατεύθυνση αυτή, η επιστροφή σε ένα παγκόσμιο σύστημα σταθερών ισοτιμιών τύπου Bretton Woods δεν είναι ακόμη ορατή. Συνεπώς, πρέπει να εξεταστούν ιδέες όπως αυτή του 'φόρου Tobin' (τα εμπόδια για την εφαρμογή του οποίου είναι κυρίως πολιτικά, όπως παρατηρεί ο συγγραφέας), ή αυτή του συστήματος που εφαρμόζεται στη Χιλή: σύμφωνα με το τελευταίο, όσοι επιθυμούν να επενδύσουν στη χώρα είναι υποχρεωμένοι να καταθέσουν ένα σεβαστό ποσό με μηδενικό επιτόκιο για ένα έτος στην κεντρική τράπεζα. Εν κατακλείδι: τα παγκόσμια προβλήματα απαιτούν λύσεις που δεν μπορούν να δοθούν ούτε από τις παγκόσμιες αγορές ούτε από τους διεθνείς οργανισμούς που είναι σήμερα ανίσχυροι.

Επίλογος

Ο Anthony Giddens ξαναπιάνει το νήμα της αφήγησης στον επίλογο εκεί που το είχε αφήσει στον πρόλογο: στις προοπτικές της ευρωπαϊκής σοσιαλδημοκρατίας και στη συμβολή των Νέων Εργατικών στην ανανέωση της πολιτικής φιλοσοφίας της. Η νίκη του Tony Blair στις εκλογές του 1997 χαιρετίστηκε με ενθουσιασμό από Ευρωπαίους σοσιαλδημοκράτες. Ωστόσο, πολλοί από όσους χαιρέτισαν το θρίαμβο των Νέων Εργατικών θεωρούν το πολιτικό τους σχέδιο κενό. Ο Giddens αντικρούει ότι είναι βασική αρχή της διαφήμισης ότι η εικόνα από μόνη της δεν αρκεί: "Εάν αυτό ίσχυε για τους Νέους Εργατικούς, το πέρασμά τους από το πολιτικό προσκήνιο θα ήταν σύντομο. Όμως, μια ουσιαστική θεματολογία αναδύεται μέσα από τη διεθνή συζήτηση, στην οποία η Βρετανία έχει πολλά να προσφέρει."